

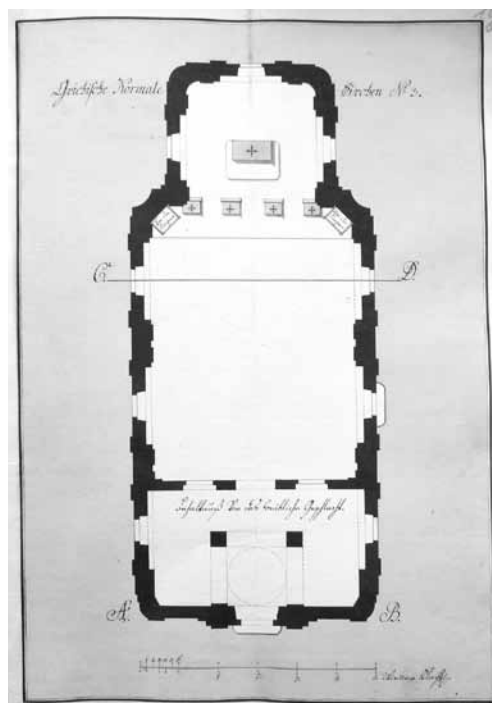
Terdik Szilveszter

Görögkatolikus templomtervek a 18. század második feléből

Az északkelet-magyarországi kamarai birtokokon a 18. század második felében sok új görögkatolikus templom épült.¹ A munkálatokat a közösségek gyakran önerőből kezdték, mivel a kamara csak változó mértékben gyakorolta kegyúri jogait, bár a tervek rendszerint a kamarának is dolgozó mesterek készítették. Lorenz Lander (†1782) kamarai építész egy típuserv-sorozatát is összeállított 1779-ben görögkatolikusok számára. Művét Kapossy János ismertette először,² majd Kelényi György publikált a 2. sorozatból, amelyet Bácskeresztúron (Ruski Krstur, Szerbia) kívántak megépíteni.³

A típuserveken megjelenő templomok külső tömegformálása nem sokban különbözött a korszak átlagos, latin rítusú falusi templomaiétól (egyhajós tér nyugati toronnyal), csak egy dologhoz ragaszkodtak következetesen, hogy sekrestyét nem építettek.⁴ A templomok belső kialakítása már több bizánci jegyet mutatott, a diadalívbe ikonosztáziót, a hajóba a férfiakat és nőket elválasztó falat terveztek (1–2. kép).

Több kamarai birtokon már a típuservek előtt megindult az új kőtemplom építése. Olyan megoldásokat is alkalmaztak, amelyeknek köszönhetően a templomok rítusa már kívülről is jól felismerhetővé vált. A hajó keleti végé-

1. kép. Lorenz Lander: Típuserv görögkatolikus templomhoz, 1779 (3. változat, alaprajz). DAZO fond 151. opisz 1. Nr. 2531. f 10r

- ¹ A Kamara történetéről, működéséről általában: NAGY István–F. Kiss Erzsébet: *A Magyar Kamara és egyéb Kincstári Szervek*. Budapest, 1995. 5–63.
- ² KAPOSSY János: A magyar királyi udvari kamara építései Mária Terézia és II. József korában. *Századok*, 57–58. 1923/24. 598.
- ³ A tervek jelzete: MNL OL T 62. Nr. 177/1-3. KELÉNYI György: Az építészeti igazgatóság és a „hivatalos” építészlet Magyarországon a XVIII. század végén. In: *Művészet és felvilágosodás Magyarországon, Művészettörténeti tanulmányok*. Szerk. ZÁDOR Anna–SZABOLCSI Hedvig. Budapest, Akadémiai, 1978. 129–132. 4. kép (főhomlokzat), 5. kép (alaprajz). Ugyanezeket és a keresztmetszetet közölte: PUSKÁS Bernadett: *A görög katolikus egyház művészete Magyarországon. Hagyomány és megújulás*. Nyíregyháza, Szent Atanáz Hittudományi Főiskola, 2008. 155. 86. 1–3. kép. Lander 2. és 3. templomterve, a harmadikhoz tartozó költségvetéssel együtt a Munkács egyházmegyei levéltárban is fennmaradt: Derzhahsky Arkhiv Zakarpatskoi Oblasty, Berehovo (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Részlege, a továbbiakban: DAZO) fond 151. opisz 1. Nr. 2531. f 8-14. A 3. változat 5843 rajnai forintba és 4 ½ krajcárba került volna. Egyik változaton sincs boltozat.
- ⁴ Bár a szulini (Sulín, Szlovákia) templom szentélyének végfalához sekrestyét tervezett Johann Michael Sebald lubló mester (1789). MNL OL S 62. Nr. 1141/1. A szentély mögötti sekrestye ötletét a bazilika templomokról (Krasznibrod és Kisberezna) meríthette.

2. kép. Lorenz Lander: Típussterv görögkatolikus templomhoz, 1779 (3. változat, homlokzat). DAZO fond 151. opisz 1. Nr. 2531. f 11r

hez két oldalapszist építettek, amelyek a bizánci hagyománynak megfelelően a kántorhelyek (ún. klirosz) befogadására alkalmas mellékterek, a funkció után ezt az épületrészt is klirosznak nevezték, tömegüket időnként hangsúlyos tetőformákkal is kiemelték. Különös, hogy Lander a kliroszos formát még a magasabb árkategóriájú típusstervénél sem alkalmazta, noha ismerte, mivel a kamarákhoz beérkező tervekett látta (például az 1774-es, lejjebb tárgyalandó perecsenyit), de az 1770-es években járt Ungváron (Uzshorod, Ukrajna) is, ahol közreműködött az egykori jezsuita rendház püspöki székházzá alakításában.⁵ Ungvár környékén tapasztalhatta, hogy a közösségek ezt a reprezentatívabb épülettípust kedvelték.

A kliroszos forma a szerzetesi templomok hatására válhatott népszerűvé. A máriapócsi kegytemplom (1732–1757) szerepe mindenképpen jelentős, de hasonló alaprajzi elrendezésű bazilita templom állt Kisberezsnán (Malij Bereznij, Ukrajna) és Krasznibródon (Laborcrév, Krasny Bród, Szlovákia) is, az előbbi az ungvári uradalom területén, mind a két templom építését az 1750-es években fejezték be. Pár évvel korábban már kliroszos parokiális templom épült Munkácson (Mukacseve, Ukrajna) és Nagykárolyban (Carei, Románia).⁶ Néhány évtizeden belül az ungvári

uradalomhoz tartozó falvak többségében is kliroszos templomokat kezdtek építeni, gyakran a díszesebb tetőformával. Most több olyan emléket mutatok be röviden, amelyek építése viszonylag jól dokumentált.

A perecsenyi (Perecsin, Ukrajna) templom ügyében 1774-ben írtak a hívek közvetlenül a királynőnek, mivel a már öt éve folyó építkezést nem tudták befejezni, ezért 1000 rajnai forint segélyt igényelték.⁷ Az uralkodó a Magyar Kamarához továbbította az ügyet, ahonnan az uradalmi adminisztrációhoz került véleményezésre. Ekkor Ungváron a befejezéshez szükséges költségek tételes kimutatását is elkészítették, amelyet 1775. január 4-én szignált „Georg Weigel Baumeister”⁸ Az árkalkulációhoz egy lapon mellékeltek az épület déli homlokzatának összképet és a hajótetőzet ácsszerkezetének alaprajzát.⁹ A templom homlokzati tornyának tömege közvetlenül a hajóhoz csatlakozik, a kliroszok félkörívesen, a szentély szegmensívvél záródik. A torony sisakja gazdagon tagolt, hagymaidomra ülő lanternában végződik, de a hajó közepén és a szentély fölött is megjelenik egy-egy huszártorony, kelet felé csökkenő magassággal és szélességgel. A hajó falát kettős lizénák tagolják, az ablak és a déli ajtókeretek egyszerű kialakításúak.

⁵ Több szerződést a jelenlétében kötöttek a mesterekkel 1779-ben. DAZO fond 151. opisz 1. Nr 2762, f 1 r.

⁶ A típus eredetéről lásd TERDIK Szilveszter: „...a mostani világnak ízlése, és a ritusnak módja szerint”. *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*. Nyíregyháza, Szent Atanáz Hittudományi Főiskola, 2011. 18–30, 9–14. kép (Collectanea Athanasiana I/5.)

⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Wien (a továbbiakban: ÖStA HKA), Kamerale Ungarn Rote Nr 719. Fasc. 33/3. No. 89. ex. Febr. 1775. f 25–26. A levélen nincs dátum, de a többi irat alapján sejthető a keletkezés ideje. A parókus Volkay György volt.

⁸ ÖStA HKA, Kamerale Ungarn Rote Nr 719. Fasc. 33/3. No. 89. ex. Febr. 1775. f 23.

⁹ ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 151.

A templom pontos befejezési dátumát nem ismerjük, de a helyi kamarai adminisztráció a község megsegítését ajánlotta, hogy legalább a szükséges anyagokhoz kedvezőbb feltételek mellett jussanak hozzá, az érvelésben külön kiemelve, hogy a Galíciába és Lodomériába vezető úthoz közel fekvő községről van szó, s a templomot egy igen szép dombocskára emelték, amely az ilyen típusú építkezéseknél példaként is szolgálhatna.¹⁰ 1782-ben a parókiarendezés összesített irataiban már 600 ember befogadására alkalmas kőtemplomot jeleznek a településen.¹¹

A kamarai gyakorlat építészeti ügyekben megmutatózó alaposágát jelzi, hogy a második felterjesztés előtt Pozsonyban (Bratislava, Szlovákia) újrarajzoltatták a perecsenyi templomról kapott anyagot, amire a rajz jobb alsó sarkában található szignó utal: „Cop. Barb. Gundel Posonii.” A Magyar Kamaránál úgy ítélték, hogy a helyi, rajzolásban nem eléggé gyakorlott mesterek munkáit a kedvezőbb elbírálás reményében érdemes átrajzoltatni. Ezt a feladatot a szignó szerint egy Barbara Gundel nevű nő végezte. Mivel az első verzió nem maradt fenn, a megfigyelés helyességét erősítheti, hogy a bácskeresztúri anyagban is több terv két példányban van meg.¹² Az egyik lapon a templom alaprajza (kliroszos), nyugati és déli homlokzata, illetve hosszmetzete látható. A rajzot bizonytalan vonalak, kidolgozatlan részletek, rossz arányok jellemzik; nem csodálhatjuk, hogy az egészet lemásoltatták Barbara Gundellel.¹³ Az eredetiket Simon Höllenberger Maurermeister szignálta Kulán (Kula, Szerbia).¹⁴ Ugyanígy jártak el az épület ácsszerkezetének rajzaival is.¹⁵ A bácskeresztúri templom esetében már títustervek alkalmazása is fölmerült, mivel Lander 2. sorozata is fölűnik az anyagban, szintén Barbara Gundel másolatában.¹⁶ Valószínűleg a község mérete miatt dönthettek úgy, hogy inkább Höllenberger tervei alapján építkeznek.¹⁷

Nagyberezsnán (Velikij Bereznij, Ukrajna) 1786 körül kezdtek új templom építéséhez, mivel a régi épület lassan életveszélyessé vált.¹⁸ Egy korabeli térkép szerint a görögkatolikus templom a mezőváros közepe táján, Ungvár felől jövet a főút bal oldalán, körülkerítve, egy kanyarban állt.¹⁹ A templomról fölmérési rajz is készült, mivel a helyi latin hívek 1797. november 4-én azzal a kéréssel fordultak a Kamarához, hogy a használaton kívül álló görög templomot, régi parókiát és kántortelket engedje át az újonnan megalapítandó latin egyházközségnek.²⁰ Kérelmüket Eszterházy Károly egri püspök is támogatta, kiemelve, hogy a tizenkét évvel ezelőtt Trencsén és

¹⁰ Thardy Imre levele, Ungvár, 1774. december 31. ÖStA HKA, Kamerale Ungarn Rote Nr 719. Fasc. 33/3. No. 89. ex. Febr. 1775. f 21.

¹¹ MNL OL A 40. 6. csomó, Lit. C. kötet, f 188r. A jelenlegi templom képe: Михайло СИРОКМАН / Mykhailo SYROKMAN: *Церкви України Закарпаття / Churches of Ukraine Zakarpathia*. Львів / Lviv, 2000. 79–80, 79. kép.

¹² ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 169/1–7. A hozzá tartozó iratanyag: ÖStA HKA, Kamerale Ungarn Rote Nr 724. Fasc. 33/3. No. 69. ex Dec. 1779.

¹³ ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 169/2.

¹⁴ ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 169/7.

¹⁵ A rajzokon szerepel a hajó és a toronysisak ácsszerkezetének metszete és alaprajza. Az első rajz: ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 169/6., amelynek tisztázott és kissé nagyított változata: ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 169/1. szintén Barbara Gundel másolata.

¹⁶ Az első a templom alaprajza, a 2. a főhomlokzati rajza, a 3. pedig a keresztmetzete. A lapok tetején: „Project No. II.”. A jobb alsó sarkokban: „Cop. Barbara Gundel”. A három rajz jelzete: ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 169/3–5. Ezek közül a 4. és az 5. szerepelt ezen a kiállításon: *Maria Theresia als Königin von Ungarn*. Hrsg. Gerda MRAZ–Gerald SCHLAG. Ausstellung in Scloß Halbturn. Eisenstadt, 1980. 196–197.

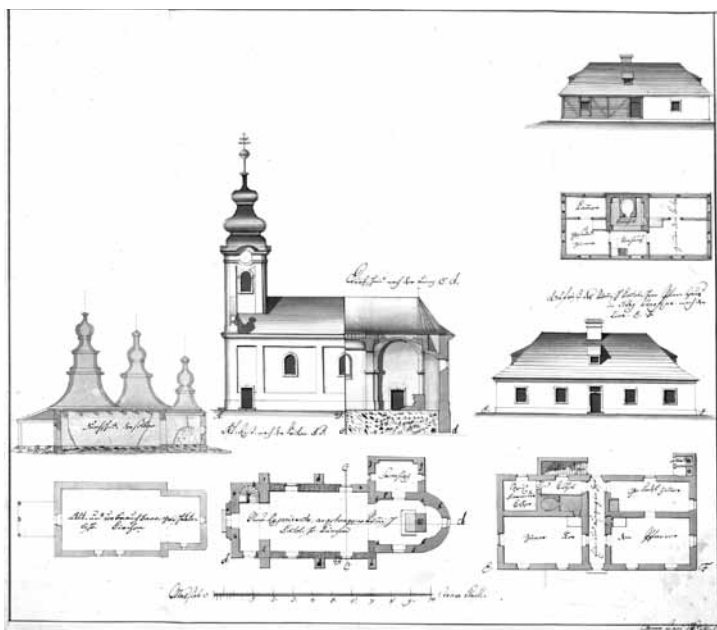
¹⁷ 2011 májusában a helyszínen járva erről meggyőződhettem. Az itteni ruszinokról lásd UDVARI István: A bácskai ruszinok és az ortodoxia a XVIII. században. In: *Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig*. Szerk. H. TÓTH Imre. Szeged, 1995, 55–69. TÓTH Tamás: Batthyány József és a görög katolikusok. *Athanasiana*, 33–34. Nyíregyháza, 2013. 127–129.

¹⁸ 1796-ban romosnak írják. MNL OL C 104. 55. kötet.

¹⁹ A térkép 1786 és 1788 között készült. A parókus és a kántor telke az út másik oldalán, néhány házhellyel lejjebb volt. MNL OL S 11. No 195.

²⁰ MNL OL E 87. 212. csomó 20. kútfő (1798), f 269.

Liptó vármegyéből idetelepített hívei rászorulnak a saját rítusú papra.²¹ A kamaránál el is készítették a régi templom átalakítási tervét, amelyen szerepel az épület alaprajza és hosszmetSZete (3. kép).²² Az egyhajós templomhoz keskenyebb, egyenesen záródó szentély csatlakozott, csak a hajó déli falán és a szentély két falán nyíltak kicsi ablakok. A síkmennyezet fölött érdekes tetőszerkezet magasodott, amelyet nem metszetben, hanem oldalnézetben ábrázolt a felmérő. A hajón két, a szentélyen egy hagymakupolás sisak emelkedett egymás mellett, kelet felé csökkenő magasságban. Ez a tömegalakítás leginkább a fatemplomok arányait idézi.²³ A régi templomot kőből, kötőanyag nélkül, a hívek saját maguk építették, kb. 300 ember befogadására.²⁴ Az új latin templomhoz csak a hajó két, hosszanti falából őriztek volna meg részeket. A plébániát néhány év múlva megalapították, de az új templom nem a régi felhasználásával valósult meg.²⁵

3. kép. Georg Ippich: A nagybereznai római katolikus templom és plébánia terve, a régi görögkatolikus templom fölmérési rajza, 1798. MNL OLT 62. No. 1027. (49×45 cm)

sák az építkezésre. A pontos robotigényt Joseph Simmeth építőmester el is készítette, egyeztetve az uradalom mérnökével, Joseph Friedhofferrel. A templom fő falai már álltak, csak a toronyból hiányzott még két rendes ö, illetve hátravolt még a boltozás, a belső és a külső vakolás, meg a teljes tetőzet. Az uradalmi adminisztráció támogatta a felterjesztést.²⁶ Az engedélyt megkapták, két évvel később mégis újabb robotátcsoportosítást kértek. A hívek indítványozták, hogy a közeli, kincstári falvak is segítsenek robotjukkal a templom befejezésében. A munkácsi kamarai uradalom részletes elemzést terjesztett föl a Magyar Kamarának ezzel kapcsolatban, támogatva az ügyet, még gyermekek bevonását sem zárva ki. A Kamara elfogadta a javaslatot.²⁷

²¹ Eger, 1798. február 24. MNL OL E 87. 212. csomó 20. kútfő (1798), f 270–272.

²² Terv: MNL OL T 62. No. 1027. A plébániához és kántorlakhhoz készült költségvetések: MNL OL E 87. 212. csomó 20. kútfő (1798), f 242–248.

²³ Az Ung völgyében feljebb fekvő fatemplomok közül lásd СИРОХМАН/СЫРОКХМАН 2000. i. m. 111–114, 116–119.

²⁴ MNL OL A 40. 6. csomó Lit. C. kötet, f 220 r.

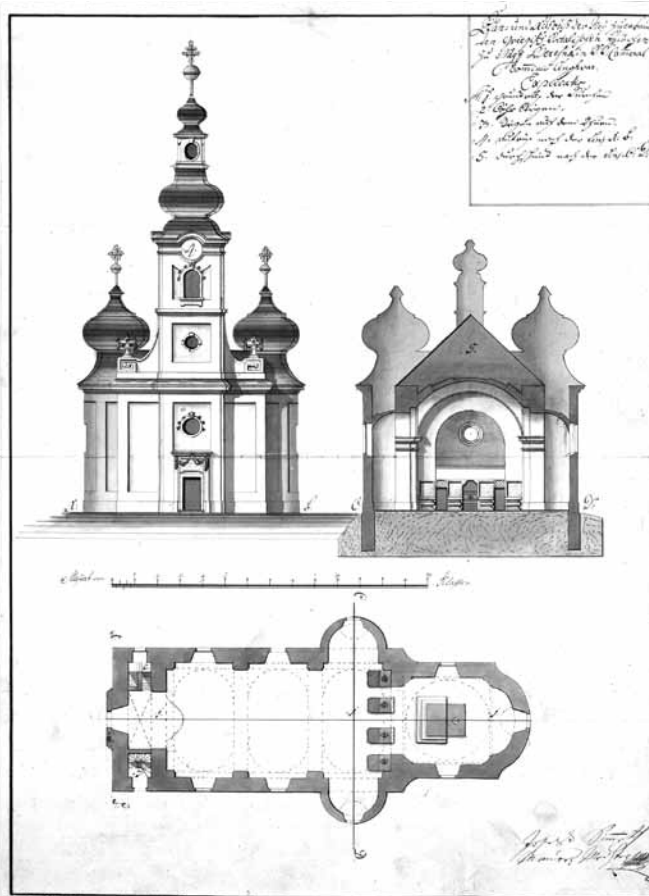
²⁵ A kassai kamarai adminisztráció támogatta: MNL OL E 87. 212. csomó 20. kútfő (1798), f 254. Az 1788-as térképet és a templom jelenlegi elhelyezkedését összevetve úgy tűnik, hogy a latin templom inkább a görög pap vagy kántor telkén, és nem a régi templom helyén épült meg. MNL OL S 11. No 195. Az ügyre vonatkozó további iratok: MNL OL E 87. 233. csomó 20–21. kútfő (1799), f 522–526. MNL OL E 87. 256. csomó 20. kútfő (1800), f 435., f 725.

²⁶ Az ügy összefoglalója és a hozzá tartozó mellékletek: MNL OL E 87. 50. csomó 26. kútfő (1790), f 276–293.

²⁷ MNL OL E 87. 81. csomó 17. kútfő. (1792) f 200–211. Az összefoglalót Okolicsányi Elek szignálta 1792. január 26-án.

A kamarai tervanyagban fönmaradt egy rajz, amelyet felirata alapján Joseph Simmeth munkácsi építőmester készített a nagybereznai templomhoz (4. kép).²⁸ A rajzon egyhajós, homlokzati tornyos, kliroszos templom látható. A bejárati ajtó kókerete copf díszítésű, a torony főpárkány fölötti első szintjéhez két, geometrizált volutában végződő, íves oromfal csatlakozik, végükön vázákkal. A torony tömege alig nyúlik előre a főhomlokzat síkjából, mivel két oldalához lépcsőházak csatlakoznak: az északiból a nyugati karzatra, a kívülről megközelíthető déliből a toronyba lehetett jutni. A torony gazdagon tagolt sisakot, a kliroszok egy-egy hagymakupolát kaptak. Ha a tervet összehasonlítjuk a jelenlegi nagybereznai templommal, kiderül, hogy nem ez az épület készült el.²⁹ A jelenlegi templom számos részletét tekintve más. Viszont a megvalósult változat terve is fönmaradt a kamarai anyagban, csak nem Nagyberezna, hanem Árok (Jarak, Ukrajna) templomépítkezési irataiban (5. kép).³⁰ Ezt a rajzot is Simmeth szignálta, több klassziczáló építészeti megoldás jellemzi, a tetőformák egyszerűsödtek, a torony alacsonyabb, csak a főhomlokzat kap erőteljesebb tagolást. A torony főhomlokzatból előreugró sarkait dór fejezetes pilaszterek keretezik, a főpárkány képszekét triglifek díszítik. A kliroszok és a szentély kívül poligonálisan, belül félkörívesen záródik. Mivel a forrásokból kiténik, hogy a bereznai templom építését már az 1780-as évek végén megkezdték, feltételezhető, hogy Simmeth ezt a tervet nem az ároki épülethez készítette el először, hanem a bereznai második változatának szánhatta. Hogy mi készítette új terv alkalmazására, egyelőre nem ismert, a költséghatékonyt mindig szem előtt tartó kamara behatására gyanakodhatunk. Amikor ugyanis az árokiak benyújtották ezt a tervet, a Simmeth és négy másik mester által szignált teljes költség 2322 rajnai forint és 52 krajcár volt,³¹ tehát 700 forinttal kevesebb, mint amennyit a bereznaiaknak az uralkodó megítélt. Nem valószínű, hogy a bereznaiak a már megkezdett templomot fejezték volna be más tervek szerint, de persze ezt sem lehet teljesen kizárni, hiszen az építkezés sokáig elhúzódott.

Az árokiak Simmeth tervéhez mellékelt leveléből kiderül, hogy romladozó fatemplomuk helyett szeretnének újat építeni kőből. Kiemelik, hogy az építési alapanyagok megvásárlásához elég erősnek érzik magukat, inkább a mesterek kifizetéséhez, valamint a fa és zindely be-

4. kép. Joseph Simmeth: Terv a nagybereznai görögkatolikus templomhoz, 1786. MNL OLT 62. No. 1365. (33x47 cm)

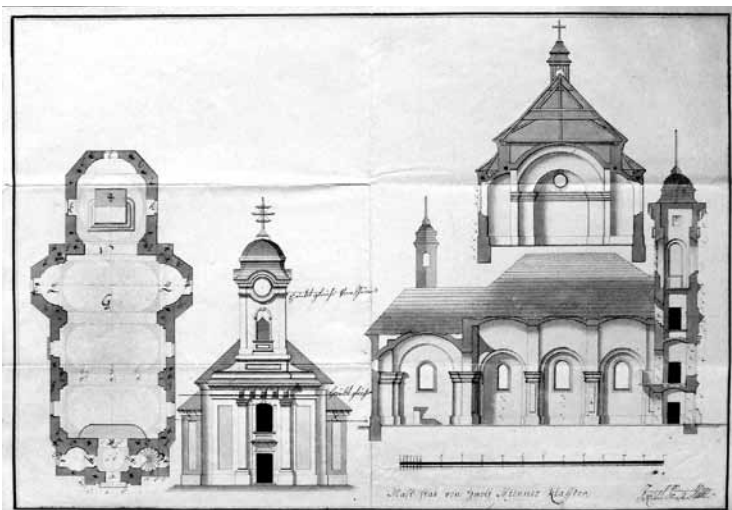
²⁸ MNL OLT 62. No 1365.

²⁹ A templom képe: СИРОХМАЙ/СЫРОХИМАН 2000. i. m. 93. 101. kép.

³⁰ MNL OLT 62. No 975/1–2. Az első lapon a keresztmetszet és a hajó ácsszerkezetének alaprajza, míg a 2. lapon az alaprajz, a hosszmetset, a keresztmetszet és a főhomlokzat rajza szerepel.

³¹ MNL OL E 87 61. csomó 5. kútfő (1791), f 736–737.

szerezéséhez kérnék a kamara segítségét.³² Későbbi beadványaikból látszik, hogy kérelmüket elutasították. 1794. január 31-én a kassai kamarai adminisztráció azt kérte tőlük, hogy a régi templomot erősítsék meg és tartsák használható állapotban.³³ A hívek viszont nem tárgytartak, egy hónappal később, február 27-én szerződtek Andreas Eitlein építőmesterrel az új templom építésére a helyi parókus, Petrovics János, valamint Joseph Freidhoffer kamarai mérnök előtt.

5. kép. Joseph Simmeth: Terv az ároki görögkatolikus templomhoz, 1791.
MNL OL T 62. No. 975/2. (34,7×51,5 cm)

rik még, hogy a robotot is erre a célra fordíthassák.³⁶ Az uralkodó a Magyar Kamarával, ők pedig a kassai adminisztrációval véleményeztették a kérést, ahol Vécsey Miklós újabb elutasító választ adott, mondván, hogy már 1796-ban is erre használhatták a robotot. A Magyar Kamara elfogadta az indoklást, a segélyt megtagadták.³⁷

1786-ban Joseph Simmeth tervezte meg az ungvári görögkatolikus parokiális templom tornyának két és fél öllel történő megmagasítását, ennek kapcsán az egész templom felmérési rajzát is elkészítette (6. kép).³⁸ Az ungvári Ceholnyán álló templom egy korábbi épület keleti irányú bővítésével és a hajó megmagasításával nyerte el jelenlegi, klíroszos formáját 1781 körül, a torony magasítása 1787-ben a kamara támogatásával valósult meg.³⁹ Valószínűleg ez az átépí-

A teljes épületért 1900 rajnai forintot, különféle természetbeni juttatásokat és anyagszállítást vállaltak. A szerződésben tisztázzák az épület méreteit, majd rögzítik, hogy a mesternek kell gondoskodnia az ácsmunkákról, az aranyozott keresztekéről és a tetőzet vörös festéséről úgy, ahogyan a terven is látszik.³⁴ Bizonyos részletekből világos, hogy nem az 1791-es (5. kép), hanem a korábbi nagybereznai tervre nagyon hasonló rajzra szerződtek (4. kép). A megvalósult templom is az utóbbi tervhez áll közel.³⁵ Az építkezés elhúzódott, 1799. június 3-án a királynak írnak, hogy 900 rajnai forinttal, vagy legalább annak felével támogassák őket, hogy a boltozatok építéséhez szükséges faanyagot és a torony költségeit fedezni tudják. Ké-

³² Kelt Árokon, 1791. május 19-én. MNL OL E 87 61. csomó 5. kútfő (1791), f 744. 1782-ben romosnak írják, kb. 40 évvel korábban épült, és 150 ember befogadására alkalmas. MNL OL A 40. 6. csomó, Lit. C. kötet f 85 r.

³³ A határozat másolata: MNL OL E 87. 233. csomó 20–21. kútfő (1799), f 548.

³⁴ A latin szerződés másolata: MNL OL E 87. 233. csomó 20–21. kútfő (1799), f 548–549.

³⁵ A jelenlegi templom képe: СИРОХМАН/СЫРОХМАН 2000. i. m. 43. 35. kép.

³⁶ MNL OL E 87. 233. csomó 20–21. kútfő (1799), f 547.

³⁷ MNL OL E 87. 233. csomó 20–21. kútfő (1799), f 551–554.

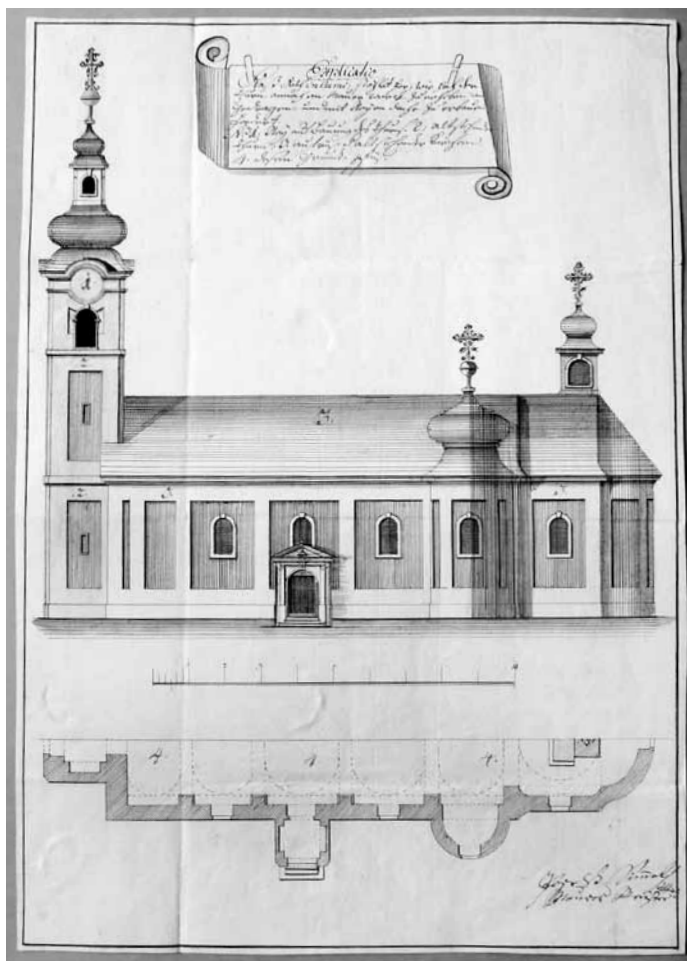
³⁸ MNL OL S 62. Nr. 1366/1.

³⁹ Michael LUTSKAY: Historia Carpatho-Ruthenorum. Sacra, et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus. Ex probatissimis authoribus Diplomatus Regiis, et Documentis Archivi Episcopalis Dioecesis Munkacsiensis elaborata. In: *Науковий збірник музею української культури в Свиднику 18*. Prešov, 1992. 133. Az egyházközséget 1575-ben alapították, a templomot állítólag 1678-ban építették. Az a Mészárosnál szereplő adat, hogy 1787 és 1802 között egy új templomot egy másik telken építettek fel (Mészáros Károly: *Ungvár története, a legrégebbi időkől maig*. Pest, 1861. 62), nem tartható. A városnak több felmérési rajzát is ismerjük, amelyen látható a korábbi templom helyszínrajza, amely biztosan a mai helyén állt. MNL OL S

tett templom is minta volt az Ungvár környéki görögkatolikusok számára. Nem csak a toronymagasításban volt szerepe Simmethnek: talán tőle származhattak a bővítés tervei is, bár Joseph Friedhoffer mérnök személye is felmerül.⁴⁰

Kettejüknek tevékeny szerep jutott a kamarai birtokokon épülő görögkatolikus templomok körül. Joseph Simmeth valószínűleg azzal a mesterrel azonos, aki a Magyar Kamara megbízásából költségvetéseket és átépítési terveket készített 1771 novemberére az ungvári vár püspöki rezidenciává, a romos vártemplom székesegyházzá alakításához.⁴¹ Joseph Friedhoffer 1783-ban már biztosan a kassai, besztercebányi és munkácsi kerület építészeti igazgatóságán dolgozott, 1788-ban munkácsi városi mérnök lett.⁴² A templomok tervezésében nyilván az előbbinek, a hivatali adminisztrációban viszont az utóbbinak jutott nagyobb szerep.

További kutatást igényel, hogy a kamarai birtokokon folyó építkezések milyen mértékben különböztek a magánföldesúri birtokokon folyó munkáktól, hogy az itt élő jobbágyok kedvezőbb anyagi helyzetben voltak-e a más típusú uradalmakon élő társaiknál. Az emlékményt áttekintve ugyanis az a benyomásunk, hogy a kamarai birtokon hamarabb megindult és gyorsabban zajlott le a fatemplomok cseréje, mint az érintett megyék más területein, s az itt fölépített templomok az átlagosnál reprezentatívabb kialakításúak.

6. kép. Joseph Simmeth: Az ungvári parokiális templom felmérési rajza toronymagasítással, 1786. MNL OLT 62. 1366/1.

11. Nr. 192 (1763), ÖStA HKA Kriegesarchiv, Inland c V a) Ungvar Nr. 04. (1765), és ÖStA HKA, Kartensammlungen M 10/4. (1774). Mészáros adata inkább a parókiára vonatkozhat, amely Simmeth tervei szerint ekkoriban épült. MNL OL S 62. Nr. 1366/2. A mai templom képe: СИРОХМАН/СЫРОХИМАН 2000. i. m. 22, 4. kép.

⁴⁰ MÉSZÁROS 1861. i. m. 62. Bár egy Joseph Friedman nevű építész is idekapcsol az irodalom: СИРОХМАН/СЫРОХИМАН 2000. i. m. 23.

⁴¹ ÖStA HKA, Kamerale Ungarn RNr 720, Fasc. 33/3. Nr. 21 ex anno 1776. f 70–120. A tervek: ÖStA HKA, Kartensammlungen Rb 159/1, Rb 159/3–7, Rb 159/9–10., MNL OL T 1. Nr. 626/4., T 1. Nr. 626/5., T 1. Nr. 626/6. Két rajtot közölt JANOTTI Judit: Az ungvári vártemplom legújabb kutatási eredményei. *Műemlékvédelem*, 41. 1997. 183–184. A tervek nem valósultak meg. Vannak adataink Jacob Simmeth nevű mesterre is, de a kettőjük közötti kapcsolat még tisztázatlan. Ő 1770-ben 20 éves volt, a munkácsi építőmester fia. TERDIK Szilveszter: A bikszádi monostor kegyképének eredete. In: „Rómából Hungáriába”. Nemzetközi konferencia Joannes Josephus De Camillis (1641–1706) munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás. Nyíregyháza, Szent Atanáz Hittudományi Főiskola, 2008 (Collectanea Athanasiana, I/1). 326, 337. 1782-ben készített terveket a kisbereznai kolostorhoz is. PUSKÁS 2008. i. m. 181, 86. kép.

⁴² EMBER Győző: A magyarországi építészeti igazgatóság történetének vázlata, 1788–1867. *Levéltári Közlemények*, 20–23. 1942–1945. 349: 9. j., 350: 12. j. Embernél Freidhoffer alakban szerepel, de az idézett forrásokban Freidhoffernek írják.